

БУХОРО ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА ОЛМА ДАРАХТЛАРИНИНГ ФИТОМЕТРИК КЎРСАТГИЧЛАРИ ВА ҲОСИЛДОРЛИК МИҚДОРИ ВА СИФАТИГА КЕСИШ УСУЛЛАРИ ВА ДАРАЖАЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ

Юнусов Рустам, доцент.к.х.ф.н

Исмоилов Асрорбек Ўткир ўғли, Иқдиторли талаба

Бухоро давлат университети

E-mail: ismoilovasrorbek15@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақолада Бухоро воҳаси шароитида интенсив олма дарахтларининг ўсиш, ривожланиш ва ҳосилдорлигига кесиш усуллари ва даражаларини таъсири ўрганилган. Тадқиқотда кесиш усуллари ва даражаларини интенсив боғларда ҳосилга кириш вақтида, ҳосилнинг ҳажми ва сифатига ижобий таъсир қилиши аниқланган.

Калит сўзлар: Бухоро воҳаси, интенсив олма боғлари, ўсувчи шохлар, навлар, ўсиш, ривожланиш, ҳосилдорлиги, ҳосил сифати, самарадорлик.

Абстракт. В данном статье изучено влияние способа и степени обрезки деревьев в интенсивных яблоневых садах. Установлено, что применение способа и степени обрезки в интенсивных яблоневых садах улучшил их плодоношения, а также увеличивал урожайность, качество плодов и эффективность производства плодов.

Ключевые слова: Бухарский оазис, интенсивные сады, сорта, рост, развитие, урожайность, качество плодов, эффективность.

Abstract: In this article, the influence of the method and degree of tree pruning in intensive apple orchards has been studied. It was established that the use of the method and degree of pruning in intensive apple orchards improved their fruiting, as well as increased yield, fruit quality and fruit production efficiency.

Keywords: Bukhara oasis, intensive orchards, varieties, growth, development, productivity, fruit quality, efficiency.

Мевачилик қишлоқ хўжалигининг энг муҳим ва ўзига хос соҳасидан бири ҳисобланиб, уруғли мевали боғлар, жумладан, олма ва нокзорлар Республикаимизнинг 70 минг гектар майдонини ташкил этиб, ҳар йили 800 минг тонна сифатли ҳосил етиштирилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.01.2006 йилдаги ПФ-3709 рақамли “Мева-сабзавотчилик соҳасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармойиши ва “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, уни Ўзбекистон шароитида бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” асарида кўрсатилган тавсиялар асосида мамлакатимизда 2021 йилгача ижтимоий-иқтисодий ва ишлаб чиқариш фаолияти доираларини такомиллаштириш ва барқарор ривожлантириш дастури белгилаб олинди

Юқорида кўрсатилган ушбу соҳада мева ишлаб чиқаришни кескин ошириш, сифатини яхшилаш ҳамда таннархини камайтириш асосан янги интенсив боғлар барпо қилиш ва мавжуд боғлардан юқори ва сифатли олма мевалари ҳосилини етиштириш кўзда тутилган.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда жадаллаштирилган (интенсив) мевали боғлар барпо этилмоқда, бу боғларда мевали дарахтларга шакл бериш ва навларнинг биологик хусусиятларини инобатга олиб, ўрганилган бўлсада, дарахтларнинг ёшига қараб, ҳосил берувчи 3-4 шохларни йиллик ёшартириш цикли бўйича кесиш усуллари ва даражалари ҳамда муайян шакл бериш тадбирлари Ўзбекистон шароитида илмий асосда атрофлича ўрганилмаган [1.2.3.4].

Мевали дарахтлар ҳосилдорлигини ошириш бўйича агро тадбирлар тизимида кераксиз, ортиқча новдаларни кесиш катта аҳамиятга эга. Кўпгина тадқиқотчилар ва боғдорчилик билан шуғулланадиган мутахассис ва амалиётчиларнинг фикрлари бўйича, дарахт танаси устки қисмини шакллантириш, мустаҳкам ва қаттиқ скелетга эришишга, унинг оптимал ўсиши ва ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Ортиқча новдаларни кесиш - дарахт тепасида ҳосил элементларининг ҳосил бўлишини ўсувчи шохларида баробар жойлашини таъминлайди, ҳосилни сақлаб қолиш ва уларни ўсиши учун қулай шароитларни яратади, новда ва ҳосилларнинг ўсиши ривожланиб, меванинг сифати, сув ва озикланиш тартиби яхшиланади, зараркунандалар ва касалликларга ҳамда қишга чидамлилигини оширади.

Кесиш боғдорчиликда кучли таъсир этувчи энг муҳим усул ҳисобланиб, унинг мевали дарахтларга таъсири қатор сабабларга боғлиқдир. Биринчи навбатда, кесишнинг ўзига хос усули ва даражаларига, унинг ўтказиш муддатларига, дарахт ёши, навнинг хусусиятларига ва мевали дарахт ҳолатига, тупроқ-иқлим шароитлари ва ўтказиладиган агротехник чора-тадбирларига ва пировардида агротехниканинг бошқа усуллари билан мажмуий равишда кесиш усули ва даражалари қўлланилса, йиллар давомида ҳосилни тартибга солиш ва муттасил мўл ҳосил олиш имконияти яратилади [5.6.7.].

Ўтказилган қатор тадқиқотлар шуни кўрсатадики, кучсиз (узун) ёки ўрта меъёрларда мевали дарахт шохлари қисқартирилганда, уларда пластик моддаларнинг ҳосил бўлиш жараёни юқори эканлиги аниқланган. Шохлар кучли (калта) қисқартирилганда эса ушбу кўрсаткичлар паст бўлган. Уларнинг ўсиш жараёнини кўпроқ жадал тартибга солишда шохларни калта қирқиш орқали дарахтларда пластик моддаларнинг кам сарфланишига эришиш мумкин.

Мазкур илмий тадқиқот ишлари 2021-2022 йиллар давомида Бухоро вилояти, Бухоро туманида жойлашган “Амин Ҳаёт боғи” фермер хўжалигида ўтказилди. Бухоро вилояти чўл зонасида жойлашган бўлиб, тупроқнинг ҳосил бўлиши жазирама ва қуруқ иқлим шароитида ўтади ва

Бухоро вилоятининг иқлими кескинконтинентал ҳисобланади: бир йилда ўртача 125-175 мм ёғингарчилик бўлиб, асосан баҳор фасли бошида, кузнинг охирида ва қишдакузатилади. Иссиқ қуёшли кунлар 240 кунгача давом этади, шу даврда ҳавонинг ўртача ҳарорати 26-30⁰С ни ташкил қилади. Энг иссиқ кунлар ёз ойида кузатилиб, ҳавонинг кундузги ҳарорати то 38.7-46.2⁰С даража ва ундан ҳам юқори ҳарорати июннинг охири – июлнинг бошида бўлади. Қиши қуруқ ва совуқ: январда ўртача ҳарорат 4.0⁰С дан - 13⁰С гача этади. Ўртача ҳавонинг нисбий намлиги 40-60% ни ташкил этади.

Бухоро вилоятида суғориладиган ерларнинг умумий майдони 274,9 минг га дан иборат бўлиб, улардан экиладиган ер майдони – 276,0 минг га, суғориладиган ерларнинг умумий майдонидан 2,4%и вилоятнинг чўл зоналарида жойлашган қумли ва яйловли қумли тупроқлар эгаллайдилар. 0,7% и тақирлардан иборат бўлиб, 5,6%и тақирли яйловлар ва 91,3% и яйловли тупроқларн ўз ичига олади.

Олма дарахтларни шох-ўаббасини ижобий кесиш учун қуйидаги вазифалар бажарилади:

-ўсаётган шохларда кесиш усули ва даражасига боғлиқ равишда дарахтларнинг ўсиш ва ҳосил беришнинг асосий кўрсаткичларини ўрганиш;

- кесиш усули ва даражасига боғлиқ ҳолда дарахт танасидаги ёруғлик ва соф фотосинтез унумдорлигини аниқлаш;

-дарахт шох-шаббаларида генератив органларининг шаклланиш ва жойлашиш хусусиятларини ҳамда ҳосил ва меваларнинг сифатини аниқлаш.

Ўрганилган олма навларининг умумий дарахтлар буйича барг юзаси ва қуруқ модда тўплаши юзасидан А.А.Ничипаровичнинг (1961) «қирқим» усули билан аниқланди.

Қуёш нурларини дарахт шох-шаббалари қисмларида тақсимланиши люксметр Ю-16 ёрдамида, барглар оптимал ҳажмига эга бўлган даврда, яъни

15.06-16.06, кун давомида соати 8⁰⁰, 12⁰⁰, 15⁰⁰, 18⁰⁰да очик майдонга нисбатан ўлчанади. Ёруғлик дарахт танасида кун давомида ўртача 60-80%ни ташкил қилди.

Дарахт танасининг устки қисмида жойлашган новдаларига кесишнинг таъсири унинг кесиш даражаси ва усулига, нав хусусиятларига, яшашмуҳитига ҳамда агротехник парваришlash даражаларига бевосита боғлиқ. Мевачилик амалиётидан маълумки, фақат маъёрий даражада ҳар йили юқори сифатли ўсувчи ва ҳосил берувчи новдалар билан таъминлайдиган кесиш усули қўлланилган дарахтлар узоқ вақт давомида ўз унумдорлигини сақлаб қолиш қобилиятига эгадирлар. Ўсиш қобилиятини йўқотган дарахтларда уларга хос бўлган даврий ҳосил бериш ҳодисалари билан бирга, одатдаги ҳосилли йиллардан кейин қишга нисбатан чидамлилиги пасайиши кузатилади [8.9].

Кесиш тадбири– мева дарахтларининг ўсиши ва ривожланишига кўпроқ таъсир этувчи агротехник усулларида биридик.

Интенсив боғларнинг ривожланиши ва доимий равишда улардан юқори сифатли ҳосил етиштириш учун қуйидаги юқори талаблар амалга оширилиши назарда тутилади. Олманинг юқори, маҳсулдор пайвандтаг навларнинг комбнацияларидан фойдаланиш, камгабаритли олма дарахти танасини шакллантириш, юқори агротехник тадбирларни қўллаш фонида гектарига ниҳолларни зич жойлаштириш ҳамда кесиш усули ва даражаларига қатъиян амал қилиш лозимлиги уқтирлади. Тўғри ва аниқ қилиб бажарилган кесиш усуллари дарахтнинг шаклланишини тезлаштиради, уларнинг эрта ҳосилга киришини таъминлаб, яшаш даврида юқори ва мутассил мўл ҳосил олиш имкониятини яратиш билан бирга, меванинг сифатини яхшилади.

Бошқа кўп йиллик дарахтлар каби олма дарахтида ҳам, унинг ўсиш жараёнида қутбланиш мавжудлиги маълум: ўсиш нуқтасининг энг юқори куртагидан бир йиллик шохларда тик ўсувчи энг кучли новда ҳосил қилади. Пастда жойлашган икки ён куртакларидан, бир ёки бир нечтакучсиз ўсувчи новдалар ҳосил қилиб, уларнинг ўсиш қобилиятини кучсизлантиради, қайсики энг юқориги кучли новдалардан тортиб, то пастги хивчин ёки найзага ўхшаш майда шохчаларгача.

Шунингдек, ҳосил бериш учун қолдирилган 3-4 йиллик, циклик ўриндош ва ёшартирувчи ҳамда меъёрлаштрувчи кесиш усули ва даражалари қўлланилган вариантларда бир йиллик новдалар ўсишининг биометрик кўрсаткичлари яхши бўлиб, юқори ва сифатли ҳосил олиш учун етарлидик. 2021-2022 йиллар давомида 3-4 йилда ҳосил бериб бўлган шохларни ёшартириш мақсадида олма дарахтининг бир йиллик новдалар сони Голден Делишес навида 9-28% га, Ренет

Симиренкода 9-21% ва Первенец Самарканда навида 10-27%гача камайгани кузатилди. Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, олма дарахтларини ҳосилдорлиги 18-30 ц/га ошди, меваларни сифат кўрсаткичи кескин яхшиланди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Артикова Х.Т., Юнусов Р.Ю., Салимова Х.Х., Климатические условия и растительность субтропических условия и растительность субтропической теплой и жаркой пустыни. ВКН.: Проблемы рекультивации отходов быта промышленность и сельскохозяйственного быта, 215,217,222 стр.
2. Yunusov R. Ganiyeva F.A. (2021) Studying the different formations of apple trees in intensive orchards//. CENTRAL SCIENTIFIC PUBLICATIONS (buxdu.uz), 6(6).] In Rus].
3. Ganiyeva F.A. (2021). ECONOMICAL. INNOVATIVE BASIS FOR THE CARE OF INTENSIVE STUDENT APPLE VARIETIES// CENTRAL SCIENTIFIC PUBLICATIONS (buxdu.Uz), 6(6). Извлечённощерезы://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/3375
4. Yunusov R. Ganiyeva F.A. (2021). Growth and development of vegetatively propagated rootstocks of apple trees depending on planting dencity.//Capital of Science”)]In Rus].
5. Atayeva Z., Yunusov R., Nazarova S., Ganiyeva F.A. (2020). INFLUENCE OF CULTIVAR COMBINATIONS AND SEEDLING THICKNESS ON THE FORMATION OF PHYTOMETRIC INDICATORS ANDPRODUCTIVITY OF PER TREES IN INTENSIVE ORCHARDS.//
6. Ganiyeva F.A. “GROWN AND FRUITTING OF PEACH TREES IN IRRIGATED GARDENS DEPENDING IN THE CROWN DESIGH//. CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLICATIONS)]In Rus].
7. Ganiyeva F.A. “IMPACT OF SOUL SALINATION ON THE ECOLOGICAL STATE OFIRRIGATED LANDS AND PHYSIOLOGICAL PROCESSES OCCURING IN PLANTS.//CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLICAIONS (buxdu.uz.) 6.6 920210.]In Rus].
8. Ganiyeva F.A. Dependences, growth, development and fruiting of apple trees, depending on the method and degree of pruning in the conditions of the Bukhara region. //CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLIKATIONS (buxdu.uz.) 6.2 (2020.)]In Rus].
9. Ganiyeva F.A. “Protection of orghards from pests and diseases of intensive prghards in the Bukhara region” //CENTER FOR SCIENTIFIC PUBLIKATIONS (buxdi.uz) 6.6 (2021). JOURNAL).]In Rus].